

1. НАУКА – ПРАКТИЦІ

Валентин Вікторович Тесленко,
доктор педагогічних наук,
головний науковий співробітник відділу
проектування розвитку обдарованості
Інституту обдарованої дитини НАПН України,
м. Київ, Україна

УДК 378.147

ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

В статті розглядається сутність поняття творчої пізнавальної активності та основні напрями її формування в час навчання студентів в вищому навчальному закладі. Визначені основні цілі та принципи, яких слід дотримуватися в час виконання цієї систематичної цілеспрямованої роботи. Проведений аналіз свідчить про те, що створення необхідних педагогічних умов є визначальним фактором ефективності процесу формування пізнавальної активності студентів. В кінці роботи зроблені відповідні висновки.

Ключевые слова: творчество, познавательная активность, мотивация, личность, принципы, педагогические условия, индивидуальные особенности.

The essence of the concept of creative cognitive activity and the main directions of its formation during the studying of students in the higher educational establishment are considered in the article. The main objectives and principles to be followed during the realization of this systematic purposeful work are defined. The analysis shows that the creation of the necessary pedagogical conditions is the determining factor of the effective process of formation of cognitive activity of young students. At the end of the work the respective conclusions are made.

Key words: creativity, cognitive activity, motivation, personality, principles, pedagogical conditions, individual characteristics.

Глобальні зміни, що відбуваються останнім часом, як у розвинених країнах світу, так і у нашій державі, суттєво впливають на людину, її інтелект, духовність, толерантність, розуміння власного життєвого призначення тощо. Характерною тенденцією сьогодення є зростання вимог до професіоналізму особистості, її здатності до розуміння і творчого розв'язання актуальних проблем, знаходження оптимальних рішень у нестандартних ситуаціях. На ці виклики має дати адекватну відповідь система освіти, яка знаходиться у процесі оновлення і реформування. Відома дослідниця методологічних і теоретичних основ виховання В. Бочарова зазначає, що «освітні інститути реалізують замовлення суспільства – формувати людину, адекватну вимогам певного суспільства, епохи, рости, навчати і виховувати молоде покоління з максимальним урахуванням тих соціальних вимог, у яких вони будуть жити і працювати» [11]. Важлива роль у цьому процесі належить вищому навчальному закладу, оскільки за роки навчання у ньому відбувається активне формування особистості, становлення її зрілості, інтелектуальне збагачення і професійне самовизначення. Зазначимо, що сучасні тенденції навчання студентської молоді спрямовані на активізацію їх

розумової пізнавальної діяльності. Це спонукає вищі навчальні заклади до постійного вдосконалення навчального процесу відповідно до основних напрямів розвитку освіти з урахуванням різнопланового впливу соціальних умов на особистість. Відповідно, важливим і актуальним, на нашу думку, є віднесення до головних задач вищої школи цілеспрямований розвиток творчої пізнавальної активності студентів, що безпосередньо буде сприяти їх майбутній конкурентоспроможності та професійній мобільності.

Основою для вищезазначеного, метою написання статті є визначення головних цілей, базових принципів та створення відповідних педагогічних умов ефективного формування творчої пізнавальної активності студентів вищого навчального закладу.

Необхідно підкреслити, що пізнавальна активність людини постійно знаходиться у сфері уваги багатьох учених і трактується, як складне поняття, значення якого полягає не лише у здатності набуття міцних знань, їх глибокого осмислення, а й у формуванні відповідної життєвої позиції особистості. До проявів, що певним чином її характеризують, відносять саморегуляцію пізнавальної діяльності, синтез пізнавальних мотивів і засобів поведінки, стабільно-позитивне ставлення

особистості до продуктивного пізнання. У філософії та психології вчені визначають пізнавальну активність, її функції і компоненти по-різному, що свідчить про багатогранність та міждисциплінарний характер цього феномена. Прихильники логічної концепції (Ф. Бекон, Р. Декарт) зводили пізнавальну діяльність «до раціональних операцій» [4], а прихильники ірраціоналізму (К. Юнг, Е. Блох) відстоювали позицію «несумісності творчого процесу з раціональним пізнанням» [12, 1]. Учені В. Отсвальд, В. Гельмгольц та ін. (прихильники інтуїтивізму у творчості) проголошували її суто «інтуїтивним процесом, продуктом несвідомої роботи мозку, вважали, що в основі пізнання знаходиться нерациональний початок» [7]. Погляд відомого філософа І. Канта на сутність творчості полягав у «продуктивній уяві, що виконує функцію джерела і засобу отримання нового знання» [5]. Також психологічні аспекти прояву активності особистості у своїх працях досліджували М. Кохан, А. Крупнов, А. Леонт'єв, В. Мерлін, С. Смирнов та ін. Зауважимо, що дослідження у філософській сфері охоплюють світоглядний бік творчої діяльності людини, проблеми гносеологічного та загальнометодологічного характеру.

У педагогічній і психологічній науках існує декілька поглядів на сутність пізнавальної активності особистості. Окремі дослідники визначають її «через діяльність» (Л. Божович, Д. Дьюї, Л. Виготський) [2, 3], інші – вважають якісно-особистісним утворенням, де роль центрального поняття займають властивості і риси особистості (Б. Анан'єв, С. Рубінштейн) [9]. Учені В. Ситаров, М. Скаткін, Т. Шамова розглядають творчу пізнавальну активність «як діяльність і, як результат» [10]. Підкреслимо, що пізнавальна активність об'єднує вольові інтелектуальні, емоційні і моральні якості людини, що формуються у процесі цілеспрямованої пізнавальної діяльності суб'єкта, тому її сутність визначається, як якість особистості, що розвивається упродовж життя за наявності інтелектуальних здібностей, готовності та прагнень людини власними силами, долаючи труднощі, рухатися до опанування нових знань.

Основаючись на спрямованості нашого аналізу зазначимо, що у психолого-педагогічній літературі накопичено вагомий теоретичний і практичний матеріал, що має безпосереднє відношення до проблеми розвитку творчої пізнавальної активності студентів. Так проблемам розумового розвитку і виявлення пізнавальних можливостей учнівської молоді присвячено дослідження В. Давидова, С. Рубінштейна, Д. Ельконіна та ін. Загальна характеристика самостійної пізнавальної діяльності студентів, її мотивація знаходять наукове обґрунтування у працях Б. Анан'єва, А. Деркача, Е. Клімова, А. Леонт'єва та ін. Вченими В. Дружиніним, А. Рахимовим, Н. Посталюком системно вивчалися способи побудови основних засобів розвитку пізнавальної активності на базі психолого-дидактичних засад проблемного навчання тощо. Формування творчої пізнавальної активності стосовно навчально-виховного процесу досліджувалося також відомими фахівцями в галузі педагогіки

і психології Ш. Ганелінім, Л. Заньковим, М. Левіною, І. Лернером, В. Паламарчуком, П. Підкасистим, Т. Шамовою. Аналіз наукових праць з цієї проблеми свідчить, що вчені здебільшого визначають творчу пізнавальну активність студентської молоді, як:

- специфічну властивість суб'єкта, спрямовану на активне набуття знань в особистих і суспільних інтересах;
- складну системну властивість особистості, що інтегрує основні якісні характеристики її пізнавальної діяльності (ініціативу, самостійність, мобільність);
- наявність інтелектуальних здібностей людини, її готовність і прагнення власними силами здобувати нові знання, а також пошукової спрямованості та стійкого інтересу до навчання тощо.

Різні підходи вчених та педагогів-практиків до визначення творчої пізнавальної активності засвідчують складну сутність цього феномена, як складної інтегративної, багаторівневої у генезисі системи. Більшість компонентів її структури, що частіше виділяються провідними дослідниками мають схожий зміст. На наш погляд, заслуговують на увагу науково-обґрунтовані компоненти, виокремлені відомим ученим М. Скаткіним. Серед них:

1) *змістовно-операційний компонент* складається з опорних знань, засобів навчання, сформованих умінь та навичок, що проявляються у прагненні ефективно оволодіти новими знаннями і відповідними засобами діяльності (умінням здійснювати перетворювальну, пошукову діяльність, як під керівництвом науково-педагогічного працівника, так і самостійно);

2) *емоційно-вольовий компонент* пов'язано із набуттям досвіду емоційно-чуттєвого відношення до знань та містить такі якості, як рішучість, наполегливість, витримка, сталість інтересу особистості до навчально-пізнавальної діяльності;

3) *рефлексивно-оціночний компонент* містить рефлексію, самоконтроль і самооцінку студентів, уміння адекватно контролювати, аналізувати й оцінювати засоби і результати власної діяльності, що є необхідною умовою саморегуляції процесу засвоєння знань [10].

Зазначимо, що важливим елементом творчої пізнавальної активності студентів є характеристика рівнів її сформованості, що у дослідників мають різні, але достатньо близькі за суттю тлумачення. Так, Т. Шамова виокремлює відтворювальний рівень активності (готовність студента до розуміння та відтворення знань, оволодіння засобами їх застосування за зразком), інтерпретуючий рівень активності (прагнення студента до розуміння змісту навчального матеріалу, проникнення у змістовні основи знань), творчий рівень активності (прагнення знайти нові засоби розуміння сутності явищ, їх взаємозв'язку). Д. Богоявленська, І. Петухов відповідно до характеру пізнавальної діяльності акцентують увагу на репродуктивному (студенти залишаються в рамках засобів діяльності, що були сформовані спочатку), евристичному (прагнення до вдосконалення певної діяльності), креативному (прояв ініціативи у постановці й розв'язанні нестандартних задач) рівнях. Схожий підхід спостерігається у І. Редковець,

яка на основі стану відповідної готовності розглядає репродуктивний рівень творчої пізнавальної активності (готовність оволодіти підготовленими знаннями, енергійною відтворювальною діяльністю), аплікативний рівень (готовність до енергійної вибірково-відтворювальної діяльності), інтерпретуючий рівень (готовність до енергійного тлумачення, розкриття змісту певних процесів і явищ), продуктивний рівень активності (готовність до творчого створення нового) тощо.

На підставі аналізу наукових підходів і тлумачень та відповідно до теми нашої статті будемо *розуміти сутність поняття творчої пізнавальної активності, як багатогранну властивість особистості, специфічну характеристику навчальної діяльності студента, наявність стійкої позитивної мотивації до навчання, готовність до творчого опанування новими знаннями, актуалізації засвоєних знань з метою формування особистісного відношення до майбутньої плідної професійної діяльності*. Необхідно розуміти, що творча пізнавальна активність, як специфічна якість особистості, має складну структуру взаємопов'язаних компонентів, критеріїв і рівнів їх прояву.

Звертаємо увагу, що становлення особистості майбутнього професіонала необхідно розглядати з позицій розвитку його творчої пізнавальної активності у процесі включення до системи професійної діяльності. Для цього необхідною є продумана, цілеспрямована та системна організація навчально-виховного процесу вищого навчального закладу. Вона забезпечить послідовний розвиток цієї важливої якості студента, вміння реалізувати її у самостійній пізнавальній діяльності, що відрізняється потребою у міцних знаннях, глибокому розумінні процесів та явищ.

З метою дієвого і гармонійного формування творчої пізнавальної активності студентської молоді у вищому навчальному закладі *необхідно визначити відповідні цілі* комплексної діяльності педагогічного колективу, які об'єктивно будуть мати соціальну, психологічну, дидактичну і виховну спрямованість. Таким чином:

- *соціальна ціль* має визначатися у площині забезпечення соціальної орієнтації студентів відповідно до умов сучасного інформаційного суспільства, що швидко змінюється;
- *психологічна ціль* – у спрямованості на розвиток сфери мотивів у пізнавальній діяльності з урахуванням індивідуальних особливостей студентів;
- *дидактична ціль* – у формуванні стійкого пізнавального інтересу студентів та відповідної потреби у самостійній пізнавальній діяльності, створенні передумов щодо підвищення якості їх навчання;
- *виховна ціль* – у розвитку позитивного емоційного ставлення студентської молоді до пізнавальної діяльності, вихованні у них відповідального ставлення до пізнавальної активності та діяльності, як необхідної якості у сучасних реаліях.

Отже, методологічною передумовою повноцінного формування творчої пізнавальної активності є розумне поєднання репродуктивного і продуктивного типів діяльності в системі навчання студентів,

їх вихованні у суспільній діяльності і спілкуванні. Знаходження цього оптимального поєднання відповідної діалектичної єдності визначає складну педагогічну задачу, на розв'язання якої в нашому випадку має бути спрямовано зусилля педагогічного колективу. За організації діяльності з формування творчої пізнавальної активності студентів, на нашу думку, важливо застосовувати останні сучасні тенденції, орієнтовані на якісно новий рівень активізації пізнавальної діяльності студентської молоді, що буде створювати відповідні умови підвищення їх творчої пізнавальної активності. Серед них: пошук і впровадження оптимальних інтерактивних форм та методів навчання; збільшення навчального часу на самостійну діяльність студентів і створення належних стимулюючих умов з одночасним підвищенням науково-педагогічних вимог до результатів пізнавальної діяльності; інтеграція навчального і науково-дослідницького комплексів (науково-дослідницька діяльність має стати більш суттєвим елементом навчального процесу); інтеграція освіти, науки і виробництва, залучення студента до виробничого процесу, що стимулюватиме дієвий розвиток пізнавальної активності майбутнього фахівця.

У процесі реалізації визначених цілей із урахуванням сучасних тенденцій розвитку вищої школи важливо дотримуватися відповідних *принципів*, серед яких, на наш погляд, потрібно виокремити такі:

- *науковості*, що передбачає організацію навчальної і практичної пізнавальної діяльності студентів відповідно до наявних об'єктивних законів педагогіки, а також аналіз (самоаналіз) власних дій з позицій досягнень сучасної педагогічної науки;
- *систематичності й послідовності*, що полягає у дотриманні логічних зв'язків у процесі побудови змісту, форм, методів і засобів організації пізнавальної діяльності студентів; забезпечує відповідну послідовність і безперервність етапів цього процесу;
- *проблемності*, що передбачає надання відповідного навчального матеріалу, як засобу розв'язання будь-яких комунікативних задач на основі загальної логіки пошукової діяльності студентів;
- *індивідуалізації*, що враховує індивідуальні особливості розвитку студентів, забезпечує баланс єдності та диференціації процесу навчання, спрямованого на розвиток творчої пізнавальної активності особистості, надає кожному суб'єкту можливості для самореалізації і саморозвитку;
- *комунікативного співробітництва*, що забезпечує суб'єкт-суб'єкту рівноправність науково-педагогічного працівника і студента в освітньому процесі (який розглядається з позицій міжособистісної взаємодії та спілкування), а також передбачає формування творчої пізнавальної активності студентської молоді в єдності аудиторної, науково-дослідницької, проектної та соціальної діяльності учасників навчально-виховного процесу;
- *свободи і спільного розвитку*, що стверджує вільний вибір без обмежень свободи у творчій пізнавальній діяльності студентів (при збереженні особистісного універсалізму);

• *комплексного підходу*, що полягає у використанні компонентів освітнього процесу; скоординованої взаємодії учасників навчально-виховного процесу; наявності необхідних умов, які забезпечують функціонування цілеспрямованого процесу (формування творчої пізнавальної активності) в єдності навчання, виховання і розвитку.

Ефективність процесу формування творчої пізнавальної активності студентів залежить від створення необхідних педагогічних умов, що за темою нашого дослідження можна визначити, як наявність сукупності об'єктивних і суб'єктивних факторів, які максимально сприяють дієвому функціонуванню компонентів цілеспрямованого навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі.

Узагальнення аналізу наукових досліджень та педагогічного досвіду надають можливість визначити найбільш важливі відповідні *педагогічні умови*.

1. Прийняття індивідуальності студента як даності, визнання його повноправним суб'єктом освітньої діяльності та організація відповідного цілеспрямованого процесу навчання, виховання, розвитку на основі індивідуального підходу з максимальним урахуванням мотивації, власного суб'єктного досвіду, рефлексії особистості.

2. Упровадження педагогічного стимулювання диференційованої самостійної пізнавальної діяльності студентів, що забезпечує реалізацію мотиваційно-цільового, орієнтовного, змістовно-процесуального, вольового й оцінювального компонентів навчання.

3. Пріоритетне використання сучасних інтерактивних методів навчання та оптимального поєднання групових форм пізнавальної діяльності студентів з індивідуалізацією цього процесу, що сприятиме активізації творчої розумової і практичної діяльності у процесі засвоєння навчального матеріалу; організація систематичної диференційованої педагогічної підтримки упродовж навчання для студентів із різним рівнем творчої пізнавальної активності.

Стосовно першої визначеної нами педагогічної умови, то на основі розуміння основних положень особистісно орієнтованого підходу та змістовної складової пізнавальної сфери студентів можна визначити певні потенційні можливості для розвитку творчої пізнавальної активності учнівської молоді. Серед них:

- взаємодія між тими, хто навчається і хто навчає на виключно суб'єкт-суб'єктній основі;
- наявність зовнішньої та внутрішньої мотивації для отримання нових знань;
- актуалізація власного особистісного досвіду;
- рефлексія студентів.

Розвиток суб'єктної позиції студента ВНЗ (якість особистісної позиції, що розвивається і є певним показником його особистісно-професійного становлення) у цьому випадку можна розглядати у двох площинах. *По-перше*, його розглядають як процес внутрішньої зміни ставлення молодшої людини до здобуття належної освіти, а *по-друге*, як цілеспрямований процес осмисленого сприяння цьому розвитку. На думку

дослідників, більш вагомим фактором, що впливає на розвиток суб'єктної позиції є діяльність суб'єкта навчання, спрямована на розв'язання власних освітніх задач. Тому доцільно сприймати суб'єктну позицію студента, як якісну характеристику внутрішньої позиції, що визначає його ставлення до власного освітнього розвитку, вміння своєчасно і адекватно оцінювати навчальні можливості та досягнення. При цьому необхідно розуміти, що формування цієї позиції студента у ВНЗ є складним, циклічним і закономірним процесом внутрішньої зміни його ціннісно-діяльного ставлення до освіти. Воно потребує виважених, цілеспрямованих і послідовних зусиль з боку науково-педагогічних працівників.

За організації навчально-виховного процесу важливо враховувати мотивацію студентів, що об'єктивно передбачає наповнення навчального процесу відповідними формами і засобами їх самовизначення, залежно від обраної майбутньої професії. Врахування відповідної мотиваційної сфери студента можна уявити як: цільову особистісну установку на зацікавленість і відповідальність у виконанні інноваційних задумів; пошук більш придатних форм і методів отримання необхідного результату; здатність відчувати моральне задоволення від навчально-практичної діяльності під час практики; долучення до творчої діяльності і навичок її відповідної поетапної реалізації.

Таким чином, мотиваційна сформованість творчої пізнавальної активності пов'язана зі суб'єктивним досвідом студента, оскільки вона сприяє зміцненню його суб'єктної позиції, що визначається: зростаючим інтересом до освіти, що отримується; самостійним вибором засобів самоорганізації у новому освітньому просторі; накопиченням відповідного освітнього досвіду в умовах отримання вищої професійної освіти; бажанням оволодіти засобами розв'язання освітніх задач, умінням проектувати особистісно-значущого індивідуального маршруту тощо. При цьому дослідник А. Осницький визначає «характеристикою суб'єктного досвіду студента є сукупність взаємопов'язаних і взаємодіючих факторів: а) ціннісний досвід; б) досвід рефлексії; в) досвід звичної активності; г) досвід співпраці» [8]. Отже, студент, як суб'єкт освітньої діяльності, сам регулює пізнавальну активність. У межах нашого підходу об'єктивна затребуваність суб'єктного досвіду студента щодо розв'язання навчальних задач поступово формує стійку потребу у самоосвіті, відношенні до пізнання, як цінності, готовності до вибору і подолання перешкод, інтелектуальної активності тощо.

Важливим також є врахування установки на особистісну і професійну рефлексію студента, що багато в чому може забезпечити розвиток професійної позиції молодшої людини, як майбутнього фахівця. Підкреслимо, що рефлексія відіграє детермінуючу роль відносно будь-яких професійних якостей, тому важливо, щоб її формування відбувалося в межах організованого навчального процесу цілеспрямовано, починаючи з першого курсу. При цьому розвиток професійної

рефлексії майбутніх фахівців у процесі їхньої навчально-професійної підготовки має здійснюватися системно в її аспектах і проявах з урахуванням індивідуальних особливостей молодого людини. Студенти, окрім отримання відповідних знань, повинні у процесі навчання ознайомитися з основами наукової творчості, засвоїти навички самоосвіти і самовдосконалення, тоді розвиток рефлексивного творчого мислення може сприяти активізації пізнавальної діяльності та систематичній діяльності щодо підвищення студентами власної професійної компетентності.

Таким чином, визнання молодого людини повноправним суб'єктом освітньої діяльності та максимальне врахування мотивації, суб'єктного досвіду та рефлексії студентів буде зумовлювати дієвість організації відповідного цілеспрямованого навчального процесу у ВНЗ.

Друга педагогічна умова, яку ми визначили – це створення ефективної системи педагогічного стимулювання диференційованої самостійної пізнавальної діяльності студентів, що забезпечує реалізацію мотиваційно-цільового, орієнтовного, змістовно-процесуального, вольового і оцінювального компонентів навчання. Важливою ознакою та одночасно вихідною умовою творчої пізнавальної активності особистості є її вміння самостійно розв'язувати проблеми пізнавального, професійного і морального характеру. Під час доволі складного переходу від авторитарного до демократичного управління у ВНЗ поступово складається система організації підтримки і стимулювання пізнавальної самостійності суб'єкта навчання та створення необхідних умов для творчості, що підвищує рівень особистісної активності студентів і науково-педагогічних працівників, перетворює навчання у процес міжособистісної взаємодії та спілкування. За такого підходу досягається дієвість формування навичок творчої діяльності та полегшується перехід навчання у самонавчання, управління у самоуправління. Підвищення рівня пізнавальної активності студентів у процесі організації самостійної діяльності буде визначатися вибудовуванням більш сприятливих для реалізації головної мети навчальних стратегій, розумним поєднанням при цьому колективних та індивідуальних форм навчальної діяльності з урахуванням особистісних якостей молодого людини.

За організації диференційованої самостійної пізнавальної діяльності студентів (з метою недопущення її знеособлення, що, на жаль, виникає за формального підходу) необхідно враховувати певні фактори, що впливають на розвиток творчої пізнавальної активності молодих людей. А саме: 1) самостійна робота студентів має бути складовою частиною змісту вищої освіти, при цьому вона виступає й сферою прояву їх пізнавальної активності, засобом формування інтелектуальних, моральних, психологічних і професійних особистісних якостей; 2) самостійна робота, як форма прояву активності молодого людини суттєво впливає на формування у майбутнього фахівця відповідних установок та ціннісних орієнтирів на активну життєву позицію, здатність до самоорганізації та

самоконтролю; 3) науковий підхід до організації самостійної роботи забезпечує врахування і вивчення потенціалу часу студентів, специфіку ВНЗ, індивідуальні особливості майбутнього фахівця тощо.

Доцільно в межах цієї педагогічної умови стисло проаналізувати компоненти, що реалізуються у процесі організації диференційованої самостійної пізнавальної діяльності студентів:

а) *мотиваційно-цільовий компонент* спрямовано на забезпечення відповідних умов для мотивації студентів до творчої самостійної діяльності, реалізацію загальної мети. Особливість цього провідного, на думку більшості вчених, чинника, полягає в його системності, спрямованості, динамічності, дієвості на різних етапах навчального процесу (з першого до останнього курсу навчання у ВНЗ). Підвищення творчої пізнавальної активності студентів залежить від мотивів інтелектуально-пізнавального плану, які мають бути свідомими, зрозумілими і реально діючими. Необхідно зважати на неоднорідність мотивації пізнавальної діяльності, що визначається залежністю від різних факторів: індивідуальних особливостей студентів; характеру найближчої групи оточення; рівня розвитку студентського колективу; інноваційності навчально-виховного процесу; рівня взаємин між студентом і педагогом. Мотиваційний компонент визначається специфічними чинниками (освітньою системою, що культивується у певному навчальному закладі; власною специфікою ВНЗ; організацією навчально-виховного процесу; специфікою викладання дисциплін тощо). Управління цим складним компонентом у навчальному процесі потребує від педагогічного колективу також врахування його динамічності та вікової обумовленості;

б) *орієнтовний компонент* передбачає зниження соціальної залежності молодого людини (на основі розвитку творчих можливостей студента), тому важливо створювати такі умови, коли реалізується свобода творчості, коли враховується індивідуальність студента з її різноманітними проявами. Необхідно також створювати умови вільного доступу до інформації, оскільки інформованість, вільний обмін думками під час дискусій є важливими складовими творчої пізнавальної активності студента, що передбачає відхід від стереотипів, здатність виходити за межі звичного. У цьому контексті, з позицій орієнтовного компонента навчання, педагогічному колективу і кожному науково-педагогічному працівнику важливо зосередити увагу на формуванні у студента особистісних характеристик, а саме: суб'єктної позиції в освітньому процесі, прагнення до успіху, самовизначення і самоактуалізації. Необхідно враховувати, що орієнтовний компонент передбачає не лише навчальний діалог із кваліфікованими працівниками, а й груповий і внутрішній діалоги, сфокусовані на рефлексії професійно-особистісного просування в предметі практики, а також узгоджується з вимогами загальної теорії управління – максимально враховувати природу процесу. В умовах ВНЗ це природа

дидактичного процесу засвоєння знань, до основних елементів якої можна віднести постановку цілей, створення необхідних стимулів до засвоєння, осмислення і оперування отриманої навчальної інформації, самостійне вдосконалення набутих знань тощо;

в) *змістовно-процесуальний компонент* спрямовано на засвоєння студентами знань, умінь і засобів творчої діяльності, умінь генерувати нестандартні ідеї тощо. Він має бути орієнтований на використання ресурсів навчання, спільне обговорення результатів творчого продукту, отриманого в результаті самостійної творчої діяльності, що підвищує відповідну мотивацію особистості. Змістовно-процесуальний компонент є фактором, стимулюючим процес оволодіння професією, що підтверджує необхідність чіткого переліку вимог до підготовки майбутніх фахівців, які мають бути враховані під час складання навчальних планів і програм, включаючи й диференційовану самостійну пізнавальну діяльність студентів. При визначенні цього компонента навчання для педагогічного стимулювання диференційованої самостійної пізнавальної діяльності студентів доцільним є урахування певних складових. Серед них: психологічні умови успішності самостійної роботи (формування стійкого інтересу до майбутньої професії та методів оволодіння її особливостями), індивідуалізація самостійної роботи (диференціація її інтенсивності залежно від рівня готовності студентів); поділ загального обсягу роботи на обов'язкову і творчу частину; своєчасне інформування про тематичну спрямованість роботи, потреби у допоміжних засобах, а також методах контролю й оцінки підсумкових результатів. Необхідно дотримуватися освітнього стандарту тимчасового контролю і відповідної організації самостійної роботи (розробка нормативів з визначення обсягів позааудиторної самостійної роботи для науково-педагогічних працівників і студентів; здійснення календарного планування щодо ходу і контролю виконання самостійної роботи; наявність спеціальної навчально-методичної літератури; впровадження новітніх автоматизованих начальних систем тощо);

г) *вольовий компонент* передбачає вольову регуляцію активізації діяльності особистості, спрямовану на управління власною самостійною пізнавальною діяльністю. У цьому контексті саморегуляція передбачає свідому зміну прийомів, засобів і методів діяльності. Основою для цього є здатність студента реально оцінювати якості і особливості власної особистості, емоційний стан, мати чітке уявлення умов пізнавальної діяльності, обсяг власних знань, умінь та навичок. Саморегулюючий механізм самостійної пізнавальної діяльності студентів повинен бути логічним і послідовним (упевненість у власних силах, етапне цілепокладання, персональні якості молодої людини, що характеризують емоційно-вольову, моральну, інтелектуальну і комунікативні сфери особистості тощо). При цьому формувальна діяльність педагогічного колективу щодо саморегуляції навчальної діяльності має бути комплексною і цілеспрямованою;

д) *оцінювальний компонент* передбачає процес формування контрольно-оціночних операцій, що має відбуватися послідовно: від оволодіння засобами контролю й оцінки дій педагога та інших студентів, через контроль і оцінку власної роботи під керівництвом науково-педагогічних працівників до самоконтролю і самооцінки самостійної освітньої діяльності. За даними значної кількості досліджень ефективність творчої самостійної пізнавальної діяльності студентів визначається певними критеріями: результативність; оволодіння компонентами самостійної пізнавальної діяльності; сформованість пізнавальної сфери студентів; прояв внутрішньої активності, спрямований на саморозвиток особистості; зміни внутрішньої позиції суб'єктів освітнього процесу. На думку фахівців вищої школи, оцінними характеристиками, що відображають результати самостійної пізнавальної діяльності є: рівень навчальної компетенції; незалежність суджень і критичного мислення; збагачення суб'єктного досвіду студентів; самооцінка власних знань і аналіз засобів пізнавальної діяльності; прагнення до самоактуалізації та саморозвитку, набуття відповідних соціальних компетенцій.

Таким чином, за системного і цілеспрямованого педагогічного стимулювання диференційованої самостійної пізнавальної діяльності студентів створюються дієві умови, що забезпечують реалізацію усіх компонентів навчання: мотиваційно-цільового, орієнтовного, змістовно-процесуального, вольового і оцінного.

Стосовно третьої визначеної нами педагогічної умови, то варто зауважити, що досвід упровадження інтерактивного навчання у системі професійного освіти свідчить про те, що завдяки його формам і методам вдається достатньо ефективно розв'язувати складні задачі навчально-виховного процесу. Використання сучасних інтерактивних методів навчання тісно пов'язано з активізацією творчої розумової діяльності студентів і сприяє вихованню активності та самостійності студента, максимальному розкриттю його потенційних здібностей і можливостей. Активізація цієї діяльності сприяє формуванню основних характеристик творчого мислення (евристичність, креативність, мобільність, системність, відкритість, здатність до узагальнення тощо). З рішенням проблеми активізації творчої розумової діяльності студентів ВНЗ пов'язано впровадження різних форм і методів навчання (програмовані методи; спроби алгоритмізації навчального процесу; використання сучасних технічних засобів навчання тощо). У педагогічній науці існують різні класифікації інтерактивних методів. Для нашого аналізу доцільно спиратися на поділ методів на імітаційні та неімітаційні (за ознакою відтворення контексту професійної діяльності). Активізація за використання неімітаційних методів (методи проблемного і програмованого навчання, курсове і дипломне проектування тощо) досягається за рахунок відбору проблемного змісту навчання, використання міжпредметних зв'язків, застосування технічних засобів і забезпечення діалогічної взаємодії педагога і студентів. Використання імітаційних методів, в основі яких міститься імітаційне моделювання (ділові,

дидактичні, рольові ігри; аналіз конкретних професійних ситуацій, насамперед ситуація-проблема, ситуація-оцінка, ситуація-ілюстрація; тренінги тощо) активізує пізнавальну діяльність та надає можливість відображати у навчальному процесі ВНЗ різні види професійного контексту і формувати навчальний професійний досвід в умовах квазіпрофесійної діяльності.

Серед чинних технологій і форм підготовки студентів більш продуктивними у розвитку творчої пізнавальної активності студентів є: проблемно-пошукові, дослідницькі, колективно-групові технології. Їх використання яких сприяє формуванню фахівців із творчим мисленням, що мають навички наукової діяльності, аналізу передових наукових досягнень тощо. При цьому важливим є поєднання групових форм і методів пізнавальної діяльності з індивідуалізацією цього процесу (один з головних аспектів розвитку сучасної вищої школи), що надає можливість студенту самому створювати нові знання і отримувати суб'єктивний досвід. Необхідно підкреслити, що на кожному етапі навчання в міру набуття студентами умінь і навичок реалізації власної пізнавальної діяльності мають відбуватися суттєві зміни у методах і формах педагогічного керівництва за рахунок зменшення прямої допомоги педагога, що сприятиме підвищенню рівня активності та самостійності студентів. Проте діяльність студентів у навчальному процесі щодо визначення і розв'язання власних освітніх задач, потребує з боку науково-педагогічних працівників організації та дієвої реалізації відповідної індивідуальної, цілеспрямованої педагогічної підтримки молодих людей із різним рівнем пізнавальної активності упродовж усього навчання, яка має враховувати наступне:

а) *на першому етапі* – диференційовану педагогічну допомогу студентам у нових умовах навчання (відповідне своєчасне інформування молодої людини про майбутні різнопланові задачі її освітньої діяльності, що надає можливість адекватно реагувати з урахуванням результатів самопізнання власних можливостей і потреб та окреслити контури і перспективи майбутньої індивідуальної пізнавальної діяльності);

б) *на другому етапі* – педагогічну підтримку кожному студентові в процесі проектування його індивідуальної освітньої траєкторії (наявність дієвого науково-методичного супроводу забезпечить можливість індивідуального вибору освітніх задач і накопичення досвіду їх розв'язання, при цьому суб'єктна позиція молодої людини актуалізує її творчу пізнавальну активність);

в) *на третьому етапі* – здійснення цілеспрямованої методичної допомоги студенту в реалізації накреслених ним освітніх задач (включення в освітній процес технології самоаналізу дозволяє студенту вирішувати задачі індивідуально-освітнього маршруту, аналізувати отримані результати і проектувати наступні навчальні задачі; результативність цього етапу буде визначатися збагаченням досвіду максимального прояву суб'єктності в освітньому процесі).

Диференційована педагогічна підтримка буде ефективною, якщо педагоги професійно використовуватимуть

усі можливості мотивації пізнавальної діяльності студентів, враховуватимуть їх індивідуальні особливості та співпрацюватимуть з молодими людьми на рівноправній основі.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що формування творчої пізнавальної активності студентів упродовж їхнього навчання у ВНЗ є складним процесом, що безпосередньо пов'язаний із підготовкою професійної та конкурентоспроможної особистості, яка володіє світоглядним потенціалом, здатністю до професійної та інтелектуальної творчості, прагне до саморозвитку й самовдосконалення. Ефективність цієї важливої діяльності залежить від інноваційних змін в організації навчально-виховного процесу, створенні відповідних дієвих педагогічних умов, концентрації зусиль педагогічного колективу та включення у повному обсязі ресурсів навчального закладу. Проблема формування творчої пізнавальної активності студентів на сучасному етапі реформування і розвитку вищої школи є актуальною і соціально значущою, а тому потребує подальшого всебічного вивчення на науковому та практичному рівнях.

Використані літературні джерела

1. *Блох Э.* Тюбингенское введение в философию [Текст] / Э. Блох; пер. с нем., вступ. ст. С. Е. Вершинина. – Екатеринбург: Изд-во Урал, ун-та, 1997.
2. *Божович Л. И.* Этапы формирования личности в онтогенезе [Текст] / Л. И. Божович // *Вопр. психологии.* – 1979. – № 2, № 4.
3. *Выготский Л. С.* Педагогическая психология [Текст] / Л. С. Выготский. – М.: Педагогика, 1991.
4. *Канке В. А.* История философии. Мыслители, концепции, открытия: учеб. пособ. [Текст] / В. А. Канке. – М., 2003.
5. *Кант И.* Критика чистого разума [Текст] / И. Кант; пер. с нем. Н. О. Лосского. – ИФРАН. – М.: Наука, 1998.
6. *Кузьминский А. И.* Педагогика вищої школи: навч. посібн. [Текст] / А. И. Кузьминский. – К.: Знання, 2005.
7. *Махній М. М.* Історія психологічної думки: навч. посібн. [Текст] / М. М. Махній, М. А. Скок. – Чернігів: Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка, 2010.
8. *Осницкий А.* Проблемы исследования субъектной активности [Текст] / А. Осницкий // *Вопросы психологии.* – 1996. – № 1.
9. *Рубинштейн С. Л.* Основы общей психологии [Текст] / С. Л. Рубинштейн. – М., 1946.
10. *Скаткин М. Н.* Активизация познавательной деятельности учащихся в обучении [Текст] / М. Н. Скаткин. – М.: Просвещение, 1985.
11. *Социальная педагогика: монография* [Текст] / под ред. В. Г. Бочаровой. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2004.
12. *Юнг К. Г.* Аналитическая психология и психотерапия [Текст] / К. Г. Юнг. – СПб: Питер, 2001.